

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Zdravé klima ve škole – komunikační situace a jejich aspekty

Vzdělávání pro celou sborovnu nebo část dané střední školy

Mgr. Karel Opravil
opravil.karel@seznam.cz

Financováno z projektu Cesta rozvoje středních škol v JmK
č. CZ.1.07/1.3.10/02.0041 GG OP VK Jihomoravského kraje

Obsah

Část ❶ Předmluva	str. 3
Část ❷ Stručný souhrn	str. 3
Část ❸ Blok1: Co ovlivňuje klima třídy a klima školy	str. 5
Část ❹ Blok 2: Ukotvení pedagogického pracovníka ve školském systému ...	str. 9
Část ❺ Blok 3: Komunikace v obtížných situacích	str. 11
Část ❻ Blok 4 : Psychohygienu pedagogického pracovníka	str. 13
Část ❼ Blok 5: Učitel a vztahy ve třídě	str. 14
Část ❸ Závěr	str. 16

PŘEDMLUVA

Tento seminář je součástí projektu CESTA ROZVOJE STŘEDNÍCH ŠKOL V JMK . Jeho cílem je zlepšit komunikaci v rámci školy a tím posunout celkové klima školy. Jsem si vědom, že v současné době, kdy se projevuje značná nejistota z hlediska zaplněnosti škol studenty, slučování škol z ekonomických důvodů, dlouhodobé únavy učitelských sborů, že to není jednoduchý úkol. Věřím však, že alespoň některým sborům to pomůže v náhledu na svou situaci a na možnost, jak si hodně - zejména ve vztahových věcech – nastavit parametry tak, aby jim bylo spolu dobře a práce dávala smysl.

Ve Zlíně 10.5. 2012

Mgr. Karel Opravil

STRUČNÝ SOUHRN

Seminář se skládá z několika bloků, které na sebe navazují. V případě potřeby a zájmu školy, je možné jednotlivé bloky využít i samostatně pro vybrané skupiny učitelů.

Blok 1: Co ovlivňuje klima sborovny, klima třídy a klima školy

- ◆ Paralelní procesy učení a vzdělávání
- ◆ Nastavování pravidel pro jednotlivce a skupiny, fáze přijímání pravidel jednotlivcem a skupinou
- ◆ Etické a neetické zacházení s pravidly
- ◆ Vliv poměrů mužů a žen ve skupinách (sborovna, třída)

Blok 2: Ukotvení pedagogického pracovníka ve školském systému

- ◆ Pozice ve sborovně – co pozici ovlivňuje, zvyšuje a snižuje
- ◆ Role pedagoga ve škole
- ◆ Komunikační roviny odborné a lidské
- ◆ Týmová práce, výhody a rizika

Blok 3: Komunikace v obtížných situacích

- ◆ Zásady komunikace
- ◆ Etičnost a neetičnost komunikace
- ◆ Nácvik komunikace
- ◆ Komunikace s agresivním jedincem (žák, kolega, rodič)
- ◆ Komunikace s manipulujícím jedincem
- ◆ Komunikace s plačícím jedincem
- ◆ Komunikace s bezmocným jedincem

Blok 4: Psychohygienu pedagogického pracovníka a její vliv na klima školy

- ◆ Základy psychohygieny – ukončovací a zahajovací rituály
- ◆ Práce s bezmocí
- ◆ Efektivní zvládnutí stresových situací
- ◆ Vliv únavy na neetické chování pedagoga
- ◆ Energetické limity pedagoga ve škole a doma
- ◆ Riziková období na škole z hlediska času

Blok 5: Učitel a vztahy ve třídě

- ◆ Zkušenosti s vedením třídnických hodin
- ◆ Výhody a nevýhody různých variant
- ◆ Konkrétní aktivity, které lze dělat se žáky
- ◆ Zásady psychické bezpečnosti

BLOK 1: Co ovlivňuje klima třídy a klima školy

✠ Paralelní procesy učení a vzdělávání

Paralelní procesy učení a vzdělávání jsou základním prvkem celoživotního učení a reagování na vnější podněty prostředí. Jejich nerespektováním v průběhu školní základní a střední docházky, ovlivňujeme negativním způsobem vztahy v třídních skupinách a ovlivňují i celkové klima školy.

Učení - individuální proces učení a získávání informací o světě. Já sám si objevím nové informace.

Vzdělávání – formalizovaný proces učení. Využívám informace a poznatky, na které přišel někdo jiný.

Jak se proces učení v různých fázích života mění

Raná fáze

V prvních fázích života je jasným hnacím motorem učení proces spontánní, který se opírá o potřebu silného informačního nasycení pro přímý anatomicko fyziologický růst neuronových sítí mozku. Jeho základem je pokus a omyl a vytváření procesů pro rozvoj exekutivních funkcí mozku. Ty pak tvoří základ přesahových subsystémů vědomí, tedy pro cílený pohyb a řeč. Nejsilněji se v té době rozvíjí neuronové sítě zrakového, sluchového a senzomotorického typu za spoluúčasti neuronových sítí pro barvy, čas a prostor. Na tyto procesy pak navazuje rozvoj neuronových sítí pro paměťové a rozhodovací procesy. Věkově tento proces dominuje v celém předškolním období, přičemž se výrazně rozvíjí proces sebeuvědomování a zasahuje zhruba až **do 3. třídy prvního stupně základní školy**.

Čtvrtý až sedmý postupový ročník

V období čtvrtého postupného ročníku se vývojově rychle zamění **komunikační styl kooperace a hry** za proces **sociální participace a potřeby úspěšného výkonu**. Dochází k etapě přeměny na výběrově selektivní typ učení. Žáci jsou schopni jednak **rozvíjet své „silné individuální stránky, přednosti či vlohy“**, zároveň záměrně s ostatními sdílet a pokoušet se zvládnout i rozvíjet škálu **dovedností a předností „těch ostatních“**, aby nedocházelo k jejich vyloučení a separaci ze skupin. Věkově toto období přetrvává zhruba až do začátku sedmého ročníku, přičemž interakční styl participace se obohacuje o potřebu podílet se na aktivní tvorbě skupinových pravidel (hlavně v období šestého ročníku).

Do devátého postupového ročníku

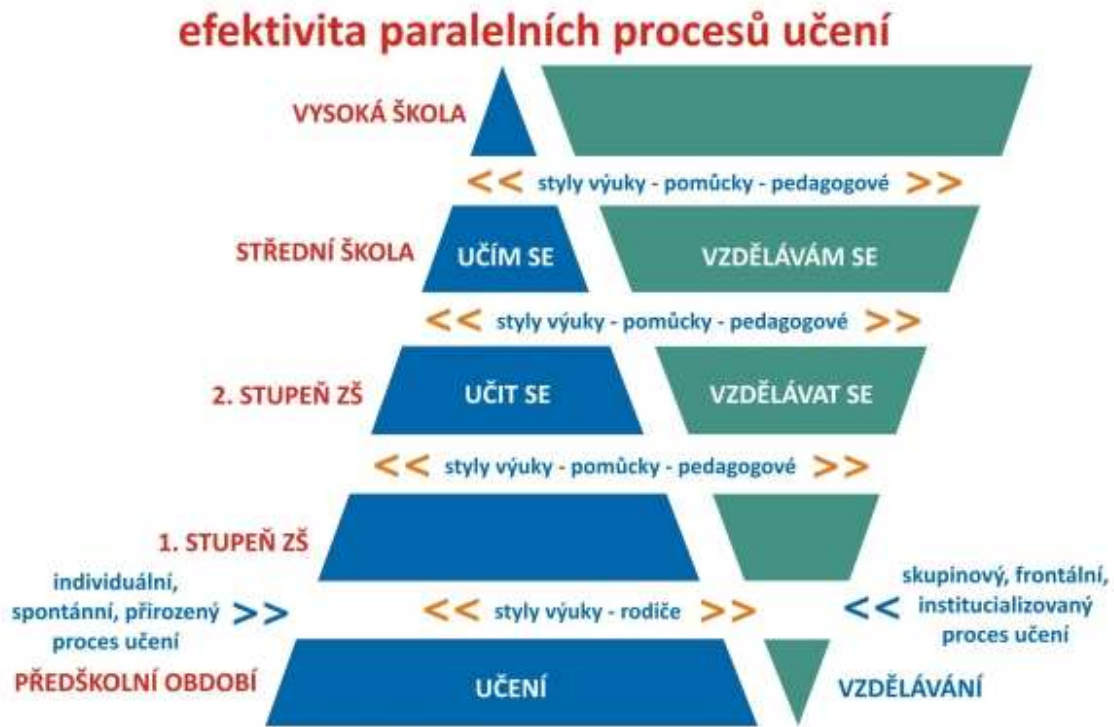
Dochází k postupnému vyvázání se z přílišné závislosti na podmínkách a uvolnění prostoru pro **uvědomovaný proces rozhodování**. Tedy každým jedincem řízeného procesu „co, proč a za jakým cílem či smyslem se chci a budu učit“. Tento proces se věkově završuje v průběhu 9. ročníku základní školy a umožňuje aktivní, individuálně výběrovou volbu pro vhodný typ či druh středoškolského vzdělávání.

Střední škola a pokračování

Posledním věkovým obdobím, kde začíná jednoznačně a výrazně převládat právě kvalita formalizovaného výukového procesu je období středního školství. V něm se pak již **prosazují individuální schopnosti a umění pedagogů stimulovat uplatnění výběrových informací**, kvalita, dostupnost a využitelnost technického zázemí výuky a potřeba koučingového typu vedení. To vše v návaznosti na rozhodnutí jedince aktivně se dál učit a dosáhnout reálných cílů.

Čím více se v současné době daří snižovat podíl frontálních a pouze „mluvených stylů výuky“, čím pestřeji a bohatěji jsou využívány rozmanité informační zdroje dynamického rázu, tím je výuka efektivnější.

Následující schéma vysvětluje, jak vysvětlujeme procesy učení, které se dějí v hlavě dětí, žáků, studentů a dospělých.

Oba trojúhelníky zobrazují symbolicky dva nezávislé a zároveň nezastupitelné paralelní procesy učení.

Modrý trojúhelník znázorňuje individuální, spontánní proces učení, který vychází ze základní potřeby se rozvíjet, poznávat, být v neustálé interakci s prostředím a okolním světem.

Nejsilněji se v něm uplatňují autonomní subsystémy vědomí - somatický a energetický.

Zelený trojúhelník znázorňuje řízený, formálně strukturovaný proces učení aplikovaný ve školách. Využívá obecně platné, záměrné a dlouhodobé stereotypy člověka formulované do „hotových, poznaných a ověřených“ informačních celků.

Jeho hlavními dominantami jsou oba přesahové subsystémy vědomí (mentální a sociální).

Zdroj: www.barvyskoly.cz

✘ Nastavování pravidel pro jednotlivce a skupiny, fáze přijímání pravidel jednotlivcem a skupinou

V systému školy existují pravidla psaná a pravidla nepsaná. Pravidla psaná jsou ta, která máme někde napsaná. Školní řád, směrnice, zásady bezpečnosti apod. Jsou to většinou pravidla, která nastavují funkčnost systému. Dále máme pravidla nepsaná, která většinou nejsou nikde popsána. Máme je v hlavách a většinou se týkají vztahových pravidel, tj. toho, jak se ve škole k sobě chováme a jak se ve škole cítíme.

Je velmi důležité, aby pravidla, která platí pro všechny, opravdu dodržovali všichni a to zejména pedagogové a ostatní pracovníci. Jestliže učitelé nebudou dodržovat pravidla, budou je porušovat sami, nepodaří se jim tato pravidla dostat do třídních kolektivů. Učitel, který nedodržuje pravidla, která platí pro všechny, kazí práci všem, kteří tato pravidla dodržují a současně učí skupiny žáků, že pravidla se nemusí dodržovat. A to je v současné době, kdy hodně žáků zažívá v rodině bezhraniční výchovu kontraproduktivní.

Nejednotnost učitelů v přístupu směrem k žákům a k pravidlům školy je např. markantně vidět o přestávkách, kdy se třídy chovají ne podle pravidel platných o přestávkách, ale podle toho, kdo z učitelů má dozor a co všechno si mohou u tohoto učitele dovolit.

✘ Etické a neetické zacházení s pravidly

Pro etické zacházení s pravidly platí několik zásad:

- ◆ Pravidla platí pro všechny, pro které jsou určena. Jestliže ve školním řádě je uvedeno, že se všichni přezouvají, platí to nejen pro žáky, ale i pro učitele. Pokud tomu tak není, je toto pravidlo používáno neeticky a často trestají druhé ti, co pravidla sami porušují.
- ◆ V případě, že někdo pravidlo poruší, je důležité, aby byl upozorněn. Upozornění se však má týkat toho, co porušil. Upozornění by nemělo ponižovat a zesměšňovat danou osobu.
- ◆ Je důležité, aby při porušení pravidel byli upozorněni nejen žáci, ale i učitelé, kteří se dopustili porušení.

✘ Vliv poměru mužů a žen ve skupině

Poměr mužů a žen ve skupině ovlivňuje chování skupiny. Skupiny složené převážně z žen, nebo z mužů jsou vždy „zvláštní a specifické“. Konflikty v klučičích třídách vyplavou na povrch téměř okamžitě a řešení běží silově. Často stejně rychle jako vznikly, stejně rychle ustávají. Konflikty v holčičích třídách běží skrytě, zákulisně. Často se aktérky na sebe dokážou usmívat a působí dojem největších kamarádek. Stejně to platí i pro skupinu ve sborovně.

BLOK 2: Ukotvení pedagogického pracovníka ve školském systému

✘ Pozice ve sborovně – co pozici ovlivňuje, zvyšuje a snižuje

Pozici ve sborovně ovlivňuje několik faktorů.

- ◆ Lidskost a profesionalita
- ◆ Osobní charisma
- ◆ Komunikační schopnosti
- ◆ Odbornost
- ◆ Schopnost zapojit se do dění
- ◆ Umění říci svůj názor
- ◆ Umění říci NE!
- ◆ Schopnost řešit konflikty

Toto vše ovlivňuje pozici ve skupině. Většinu bodů má člověk jako jedinec ve své moci.

✘ Role pedagoga ve škole

Pedagog má ve škole několik rolí. Jedna je však nejdůležitější. A to role komunikačního vzoru. Od těchto vzorů se žáci a studenti učí, jak komunikovat s druhými, jak komunikovat s těmi, co mají jiný názor, co nám tak úplně nesedí, kteří jsou nám v něčem nesympatičtí, kteří v něčem selhali. A pozor – tento vzor může být jak pozitivní, tak i

negativní. A v obou případech, se žáci a studenti od učitelů učí. Je jen na učitelích, co předají svým žákům a v jaké kvalitě.

✠ Komunikační roviny odborné a lidské

V učitelské profesi probíhají dva typy komunikace. Lidská a profesní. Je ideální, když jsou dobře nastavené obě. Jak lidská, tak profesní. Stává se, že si učitelé nesednou po lidské stránce. Nejsou „krevní skupina“. To není nic mimořádného. Problém nastane v momentě, kdy to, že si nesedí jako lidi, způsobí, že nekomunikují jako profíci. V té chvíli dochází k narušení komunikace uvnitř týmu a přestávají se předávat důležité informace o žácích a dění ve třídách. Zejména v případech učitel – třídní učitel, učitel – metodik, učitel – preventista, učitel – ředitel a zástupce – ředitel, to vždy negativně ovlivní klima školy.

✠ Týmová práce, výhody a rizika této práce

Práce učitele je týmová práce. A většina problémů nastává, když se v týmu neuskutečňuje.

Výhody práce v týmu:

- ◆ Více úhlů pohledu na problematiku a plastičtější vnímání a řešení.
- ◆ Mužsko-ženský pohled na danou věc a schopnost objektivizace řešení.
- ◆ Regulace „horkých hlav“ a uspěchaných přístupů.

Rizika práce v týmu:

- ◆ V případě nenáhladu a neregulované agrese je, velké riziko řešení problému na základě emocí, nikoliv faktů.
- ◆ Pokud chybí šéf, který dokáže dávat jasné a srozumitelné hranice, může se tým rozdělit na více frakcí, které mohou proti sobě bojovat a neeticky se chovat. To se vždy přeneso i na studenty a žáky.
- ◆ V případě velkých učitelských kolektivů se obtížně řídí skupina. pokud vedení a zástupci nepotáhnou za jeden provaz, nepodaří se skupinu propojit.

BLOK 3: Komunikace v obtížných situacích

✘ Zásady komunikace

V obtížných situacích je důležité nejprve ošetřit sebe, aby daná reakce nebyla neadekvátní. Při jednání učitele se žákem, je vždy za průběh rozhovoru odpovědný učitel. Pokud se tedy necháme „vytočit“ do ruda, je velmi malá pravděpodobnost, že daný rozhovor a téma zvládneme.

Cvičení: Praktický nácvik sebeovládání v náročných situacích.

✘ Etičnost a neetičnost komunikace

Komunikace zákulisní a vedená ne napřímo, je často neetická. Stejně tak komunikace, která se zaměřuje spíše na potrestání a vítězství nad žákem, než na řešení nevyhovující činnosti nebo jeho chování, je často také vedena neeticky. Vzbudí spíše negativní emoce a odpor žáka, než změnu nežádoucího chování.

Cvičení: Práce ve dvojicích VIDÍM – MYSLÍM SI - ŘÍKÁM

✘ Nácvik komunikace

Skupina se rozdělí do trojic a v každé trojici se určí role učitele, žáká/rodiče/kolegy a pozorovatele. Role se v průběhu cvičení budou měnit. Po provedeném cvičení budou zástupci rolí reflektovat druhým své pocity, dojmy a postřehy.

✘ Komunikace s agresivním jedincem

Cvičení: Účastník v roli agresivního jedince má za úkol na učitele křičet, mít divokou mimiku, gestikulaci. Téma rozhovoru si určí účastníci sami. Důležité je, aby během rozhovoru zazněly věty typu: „Já si na Vás budu ztěžovat!“, „Já na Vás platím daně!“,

„Já dám své dítě na jinou školu!“, „Zavolám NOVU!“, „Zavolám inspekci/ministerstvo/primátora!“, „Vy nevíte kdo JÁ JSEM!“.

Pozorovatelé sledují průběh rozhovoru a sledují, kdy učitel zareagoval dobře, a kdy naopak byl tlačěn do kouta. Po proběhnutí rozhovoru skupiny reflektují své reakce.

Komunikace s manipulujícím jedincem

Cvičení: Účastník v roli manipulujícího jedince má za úkol na učitele působit manipulací jak pozitivní, tak i negativní. Téma rozhovoru si určí účastníci sami. Důležité je, aby během rozhovoru zazněly věty typu: „Jste jediná, kdo mi může pomoci!“, „Minule jste mi tak dobře poradila!“, „Kolegyně je neschopná, ale Vy jste jiná!“, „Já si na Vás budu ztěžovat!“, „Já znám pana ředitele...“, „Jdu od starosty...“, „Já se odsud nehnu, dokud...“.

Pozorovatelé sledují průběh rozhovoru a sledují, kdy učitel zareagoval dobře, a kdy naopak byl tlačěn do kouta. Po proběhnutí rozhovoru skupiny reflektují své reakce.

Komunikace s plačícím jedincem

Pláč přináší úlevu. U plačících žen je důležité, aby se muži učitelé žen v rámci útěchy nedotýkali. Stejně tak není nutné za každou cenu plačícího tišit. Stačí ho ujistit, že „TO se tady může“. V případě plačících mužů je potřeba počítat se studem a se snahou co nejdříve z daného rozhovoru vycouvat, pokud u rozhovoru bude učitelka žena.

Komunikace s bezmocným jedincem

Bezmoc se dostavuje v případech, kdy je jedinec dlouhodobě vyčerpán, nebo kdy má nedostatek informací. Z těchto důvodů je důležité pomoci bezmocnému hledat chybějící informace a pomoci mu najít spojence, aby na danou věc nebyl sám.

BLOK 4: Psychohygienu pedagogického pracovníka

✘ Základy psychohygieny – ukončovací a zahajovací rituály

Zahajovací a ukončovací rituál je důležitou součástí psychohygieny pracovníka. Zahajovacím rituálem většina pracovníků svůj den začne (káva do oblíbeného hrnku, převlečení do pracovního apod.). Co už však většina pracovníků nedělá, je ukončovací rituál. Díky tomu si často přenáší pracovní starosti i do soukromí a tím dochází k přetěžování pracovníků. Zejména pokud mají učitelé doma své děti, je riziko, že jim toto neukončení práce bude narušovat vztah rodič – dítě.

✘ Efektivní zvládnutí stresových situací

Školní prostředí vytváří často stresové prostředí pro všechny zúčastněné. A to jak učitelů, tak i studentů a žáků.

Se stresem se učitelé setkávají v několika podobách:

- ◆ Časový stres
- ◆ Situační stres
- ◆ Únavový stres

Je důležité, aby učitelé vnímali, jak na tom jsou. Pokud nebudou myslet na sebe a regeneraci sil, nebudou schopni dlouhodobě vykonávat svou práci bez psychické, nebo fyzické újmy.

✘ Energetické limity pedagoga ve škole a doma

Je důležité vědět, že učitelé během dne vyčerpávají kapacitu své vztahové energie. Je proto důležité nejít hned po práci domů a počkat chvíli, než opět zregeneruje tato kapacita být s druhými. V opačném případě hrozí, že si učitelé naskočí do kolotoče – „Celý den se starám o cizí a večer sprdnu svoje!“

✘ Riziková období na škole z hlediska času

Z hlediska energetických propadů, jsou ve školství dvě riziková období. Jedním je konec listopadu a druhým je konec února. V těchto obdobích, pokud sborovna dostatečně neregeneruje síly, se začíná projevovat skupinová únava. Při skupinové únavě mají ženské kolektivy tendenci dělat z „komára velblouda“. Množí se tedy tzv. problémy. Dále v těchto obdobích dochází ke snižování citlivosti na překračování pravidel. Tím dochází k zhoršování kázně napříč školou. Proto se v těchto obdobích objevuje zvýšený počet kázeňských prohřešků.

BLOK 5: Učitel a vztahy ve třídě

✘ Zkušenosti s vedením třídnických hodin

Třídnické hodiny jsou jednou z forem, kdy lze spolu se žáky a studenty budovat dobré vztahové klima třídní skupiny a kvalitní vztah ke škole jako k instituci.

K vedení třídnických hodin je nutná kvalitní role třídního učitele. Třídní učitel je důležitá osoba pro třídní skupinu. Mezi důležité funkce třídního učitele patří role komunikátora, role obhájce třídy a role průvodce reflexe dění ve třídě a ve škole. Současně by třídní učitel měl velmi dobře znát rodinné zázemí studentů, aby mohl pomáhat při řešení těžkostí během studia a současně dával informační korekci svým kolegům učitelům.

✘ Výhody a nevýhody různých variant tř. hodin

Třídnické hodiny se na školách vedou často velmi formálně a formou, která je trápením jak pro žáky, tak i pro vyučující. Je proto důležité před samotným zahájením třídnických hodin na škole si ujasnit, k jakému účelu třídnické hodiny budou a jaký cíl mají plnit. To je možné vykomunikovat i se samotnými třídami, kterých se třídnické hodiny budou týkat.

Třídnické hodiny pravidelné

Výhodou těchto hodin je pravidelný čas setkání a možnost přesunutí řešení věci na předem stanovený čas, který je pro toto řešení určen. Nevýhodou je často nevhodně zvolený čas (brzo ráno), případně snadné sklouznutí k formalismu, pokud není co řešit.

Třídnické hodiny nepravidelné – situační

Výhodou těchto hodin je svolávání jen v tzv. nutných situacích. Nevýhodou je, že tento nepravidelný nárazový čas se může obtížně hledat pro všechny zúčastněné. Stejně tak se budou obtížně volit priority, co už je na svolání třídnických hodin a co ještě ne.

Důležité:

- ◆ Na kvalitní třídnickou hodinu se musí učitel velmi dobře připravit!
- ◆ Z každé třídnické hodiny je potřeba udělat kvalitní záznam toho, co se probíralo, aby bylo možné udržet kontinuitu v průběhu roku.
- ◆ Je důležité unést i nepříjemné informace a kritiku od žáků, pokud bude formulována slušnou formou.

Konkrétní aktivity, které lze se žáky dělat v tř. hodinách

Během třídnických hodin je možné se zaměřit na tyto náměry:

- ◆ Motivace ke studiu
- ◆ Hodnocení a sebehodnocení v rámci předmětů
- ◆ Třídní pravidla
- ◆ Školní pravidla
- ◆ Třídní cíle
- ◆ Náplně třídnických hodin

ZÁVĚR

Tento materiál popisuje základ toho, co je obsahem semináře pro sborovnu. V jeho průběhu se pracuje s aktuálními dotazy a situacemi konkrétní školy. A to dle požadavků účastníků.

Mgr. Karel Opravil